

**PREGLED NAJBOLJIH EUROPSKIH PRAKSI
I MOTIVIRAJUĆIH PROGRAMA S CILJEM
USPOSTAVLJANJA I ODRŽAVANJA ODNOSA
ZATVORENIK/RODITELJ-DIJETE I PODRŠKE
DJECI ČIJI SU RODITELJI U ZATVORIMA
U ZATVORSKIM SUSTAVIMA EUROPSKIH
ZEMALJA, PRIMJENJIVIMA U HRVATSKOJ**

**mr.sc. Maja Gabelica Šupljika, prof. psihologije
Zamjenica pravobraniteljice za djecu
Pravobranitelj za djecu, Zagreb, Teslina 10
gabelica@dijete.hr**

**Sonja Pribela-Hodap, prof. psihologije
Stručna suradnica - psihologinja
Dječji vrtić Radost, Crikvenica, Šetalište Vladimira Nazora 2/A
pribela.hodap@gmail.com**

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda

Grant contract no:
IPA 4.1.5.2.02.01.c04.

Grant shema:
Podrška programima organizacija civilnoga društva u području zagovaranja
i motivacije za društveno isključene skupine.

Kao aktivnost projekta **MA#ME - Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada**, a kako bi pokrenula mlade buduće stručnjakinje i stručnjake na aktivan angažman u ovom području, udruga RODA je raspisala nagradu za studentske radove na temu prava i potreba zatvorenika/ca roditelja, njihovih obitelji, a posebno djece.

PREGLED NAJBOLJIH EUROPSKIH PRAKSI I MOTIVIRAJUĆIH PROGRAMA S CILJEM USPOSTAVLJANJA I ODRŽAVANJA ODNOSA ZATVORENIK/RODITELJ-DIJETE I PODRŠKE DJECI ČIJI SU RODITELJI U ZATVORIMA U ZATVORSKIM SUSTAVIMA EUROPSKIH ZEMALJA, PRIMJENJIVIMA U HRVATSKOJ - Naručena stručna analiza za udrugu Roditelji u akciji – RODA za potrebe projekta MA#ME – Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada“ ref. IPA 4.1.5.2.02.01.c04

Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost udruge RODA.

Projekt MA#ME provodi Udruga RODA u partnerstvu s Hrvatskim zavodom za zapošljavanje - Područnim uredom u Požegi i Centrom za podršku i razvoj civilnog društva Delfin iz Pakraca te u suradnji s Uredom pravobraniteljice za djecu i Ministarstvom pravosuđa. Ukupna vrijednost projekta je 109.482,40 eura. Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda u iznosu od 93.060,04 eura i Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske.

Trajanje projekta:
veljača 2014. - veljača 2016.

mr.sc. Maja Gabelica Šupljika, prof. psihologije
Zamjenica pravobraniteljice za djecu
Pravobranitelj za djecu, Zagreb, Teslina 10
gabelica@dijete.hr

Sonja Pribela-Hodap, prof. psihologije
Stručna suradnica - psihologinja
Dječji vrtić Radost, Crikvenica, Šetalište Vladimira Nazora 2/A
pribela.hodap@gmail.com

PREGLED NAJBOLJIH EUROPSKIH PRAKSI I MOTIVIRAJUĆIH PROGRAMA S CILJEM USPOSTAVLJANJA I ODRŽAVANJA ODNOSA ZATVORENIK/RODITELJ-DIJETE I PODRŠKE DJECI ČIJI SU RODITELJI U ZATVORIMA U ZATVORSKIM SUSTAVIMA EUROPSKIH ZEMALJA, PRIMJENJIVIMA U HRVATSKOJ

Naručena stručna analiza za udruhu Roditelji u akciji – RODA za potrebe projekta
MA#ME – Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada“
ref. IPA 4.1.5.2.02.01.c04

U Zagrebu, 2016.

SADRŽAJ:

UVOD	5
KAKO SE NA DIJETE ODRAŽAVA ČINJENICA DA MU JE RODITELJ U ZATVORU	8
KOJI DRUŠTVENI ČIMBENICI MOGU I TREBAJU UKLJUČITI DJECU ZATVORENIKA U SVOJE DJELOVANJE	10
DOBRE PRAKSE USMJERENE ODRŽAVANJU OBITELJSKE POVEZANOSTI.....	12
ZAKLJUČAK	26
LITERATURA	27

UVOD

Analiza pod naslovom *Pregled najboljih europskih praksi i motivirajućih programa s ciljem uspostavljanja i održavanja odnosa zatvorenik/roditelj-dijete i podrške djeci čiji su roditelji u zatvorima u zatvorskim sustavima europskih zemalja, primjenjivima u Hrvatskoj* izrađena je u okviru i za potrebe projekta MA#ME – „*Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada*“ ref. IPA 4.1.5.2.02.01.c04. Nositelj projekta je udruga Roditelji u akciji – RODA, a Ured pravobraniteljice za djecu je kao i Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa suradnik na projektu.¹

Djeca čiji su roditelji u zatvoru prepoznata su kao ranjiva skupina u društvu prije gotovo 30 godina u Francuskoj kroz inicijativu udruge Relais Enfants Parents. U posljednjih se deset godina mnogo učinilo za ovu skupinu djece u cijeloj Europi uključujući i Hrvatsku. Povećano je znanje o potrebama i odrastanju ove ranjive skupine djece, a upoznati smo i s mnoštvom dobrih politika i provjerenih i poticajnih primjera i praksi na temelju kojih možemo govoriti o postojanju europskih standarda zaštite djece čiji su roditelji u zatvoru. Ovi standardi bi trebali biti temelj za stvaranje i unapređivanje uvjeta potrebnih za održavanje ili uspostavljanje veze između roditelja i djeteta čiji je roditelj u zatvoru, za pružanje primjerene podrške ovoj skupini djece, za prepoznavanje njihovih općih i specifičnih potreba. Oni su temelj i za realizaciju svega onog na što nas obvezuje Konvencija o pravima djeteta kako bi se zaštitila prava djece čiji su roditelji u zatvoru.

Valja pri tome podsjetiti na one članke Konvencije koji su primjenljivi na ovu skupinu djece u cijelom pravosudnom procesu od uhićenja do povratka roditelja u zajednicu.

Članak 2. Konvencije – propisuje zaštitu djeteta od *diskriminacije* ili kažnjavanja na temelju statusa njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili članova obitelji. Člankom 3. se propisuje da u svim akcijama koje se odnose na djecu, bilo da ih poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, *najbolji interes djeteta* mora imati prednost te se mora osigurati skrb i zaštitu kakva mu je prijeko potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili drugih osoba koje su za nj pravno odgovorne.

Članak 5. i članak 14. naglašavaju ulogu roditelja i drugih koji skrbe o djetetu u usmjeravanju i vođenju djeteta u ostvarivanju njegovih konvencijskih prava te o obvezi države da im poštujući njihove odgovornosti, prava i dužnosti u tome pomogne. Članci 7. i 8. primarno govoreći o državljanstvu i očuvanju djetetovog identiteta govore i o osiguranju da dijete zna svoje roditelje, da uživa njihovu skrb i očuva obiteljske odnose.

¹ Iako je ispravno govoriti o djeci čiji su roditelji u zatvoru ili o djeci roditelja u sukobu sa zakonom zbog racionalnosti ćemo nerijetko u ovom tekstu upotrijebiti i sintagmu: djeca zatvorenika

Članak 9. obuhvaća više odredbi: *ne odvajanje djeteta* od svojih roditelja protiv njihove volje, osim u slučajevima kad nadležne vlasti pod sudbenim nadzorom odluče, u skladu s važećim zakonima i postupcima, da je takvo odvajanje prijeko potrebno; poštivanje prava djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito *održava osobne odnose* i neposredne kontakte s oba roditelja, osim ako je to u suprotnosti s njegovim najboljim interesom. Isti članak navodi da će, kad je takvo odvajanje posljedica postupka pokrenutog od strane države, primjerice pritvora, zatvora, progona, izručenja... jednog ili oba roditelja, država stranka na zahtjev pružiti roditeljima, djetetu ili ako je potrebno, drugom članu obitelji, *bitne informacije* o boravištu odsutnoga člana obitelji.

Članak 12. govori o obvezi osiguranja djetetu koje je sposobno oblikovati svoje osobno mišljenje, pravo na slobodno *izražavanje svog mišljenja* o svim pitanjima koja se na njega odnose i uvažavanja tog mišljenja u skladu s dobi i zrelošću djeteta. Članak 16. navodi da dijete ne smije biti podvrgnuto samovoljnom ili nezakonitom miješanju u njegov *privatni život*, obitelj, dom, a članak 18. da će država stranka pružiti odgovarajuću *pomoć roditeljima* i zakonskim skrbnicima u ispunjavanju njihovih odgovornosti prema djetetu. U članku 20. propisuje se da dijete koje je privremeno ili trajno lišeno obiteljske okoline ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć od strane države koja će osigurati *zamjensku skrb*. Naposlijetku, članak 27. nalaže državi da prizna svakom djetetu pravo na *životni standard* koji odgovara njegovom tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju, a roditelji ili drugi odgovorni za dijete, imaju prije svih odgovornost da, ovisno o svojim sposobnostima i materijalnim mogućnostima, osiguraju životne uvjete koji su prijeko potrebni za djetetov razvoj.

Svi ovi članci obuhvaćaju temeljna načela Konvencije: nediskriminaciju, najbolji interes djeteta, osiguranje prijeko potrebne skrbi i zaštite, održavanje odnosa s roditeljem, pravo na izražavanje mišljenja, zaštitu privatnosti, pomoć roditeljima, posebnu zaštitu u slučaju lišenosti obiteljske okoline i osiguranje životnih uvjeta potrebnih za razvoj.

Kao najvažniji izvor znanja, praksi, inicijativa i aktivnosti valja prvenstveno spomenuti mrežu Children of prisoners Europe, skraćeno i kolokvijalno zvanu COPE mreža koja je do 2013. djelovala pod nazivom EUROCHIPS (European Committee for Children of Imprisoned Parents). Mreža je osnovana na inicijativu francuske udruge Relais enfants Parents i fondacije Bernard van Leer 1990. godine kao radno-istraživačka grupa s ciljem da se djeci čiji su roditelji u zatvoru omogući da se izraze i da se istraže inovativni pristupi i mogućnosti usmjerene na dijete, na održavanje veza između djeteta i roditelja u različitim europskim zemljama. Danas mreža ima više od 50 punopravnih i pridruženih članica u 20 zemalja širom svijeta.

Od 2011. nakon Dana opće rasprave Odbora za prava djeteta UN-a koji je tada po prvi puta bio posvećen djeci čiji su roditelji u zatvoru može se reći da je i na globalnom nivou vidljiv napredak u ovom području, a 2015. je osnovana internacionalna koalicija za djecu zatvorenika (International Coalition for Children with Incarcerated Parents– INCCIP) sa sjedištem u Kaliforniji koja povezuje države i nacije kako bi ojačala globalna podrška u životima djece čiji su roditelji u zatvoru.

Prikaz primjera i praksi te poticajnih programa kojima je cilj uspostaviti i održavati veze i odnos između djece i roditelja koji su u zatvoru temeljit će se primarno na:

- direktnom uvidu autorice teksta u rad nekoliko organizacija civilnog društva iz Ujedinjenog kraljevstva, udruge Relais Enfants Parents Romands iz Švicarske, Bambinisenzasbarre iz Italije, FFP-Friends and Families for Prisoners iz Norveške, udruge BUFFF iz Švedske kao i jedne državne ustanove: Scottish Prison service.
- podacima iz drugog izdanje publikacije *Children of Imprisoned Parents, European Perspectives on Good Practice*, ur. Philbrick, k., Ayre, l., Lynn, H. (2014), Children of Prisoners Europe, Paris), prevedene na hrvatski jezik: *Djeca čiji su roditelji u zatvoru-eurovska stajališta o dobroj praksi*, ur. Gabelica Šupljika, M. (2015.), Pravobranitelj za djecu, Zagreb i Children of Prisoners Europe, Paris,
- posebnom izdanju četiri brošure pod zajedničkim naslovom *Justice for children of Prisoners* (2013.) u kojima se prikazuju prakse i iskustva različitih zemalja vezano uz: nacionalne protokole u odnosu na djecu zatvorenika, posjete i održavanje veze s obitelji, uhićenje, suđenje i izricanje kazne u odnosu na dječja prava te opća buduća unapređenja,
- Preporukama nakon Dana opće rasprave Odbora za prava djeteta o djeci čiji su roditelji u zatvoru (2012.),
- Istraživanju *Children Of Imprisoned Parents* (2011.),
- rezultatima istraživanja i projekta *COPING-Children Of Prisoners, Interventions And Mitigations to Strengthen Mental Health* (2013.)
- direktnom kontaktu s drugim članicama i aktivnostima pravobraniteljice za djecu kao članice COPE mreže uključujući promotivne, edukativne i informativne materijale pojedinih organizacija civilnog društva-članova COPE-a.

Prikaz sadrži poglavlje o tome kako se na dijete odražava činjenica da mu je roditelj u zatvoru, koji društveni čimbenici mogu i trebaju uključiti i ovu skupinu djece u svoje djelovanje te kakve su dobre prakse.

KAKO SE NA DIJETE ODRAŽAVA ČINJENICA DA MU JE RODITELJ U ZATVORU

Odvojenost od roditelja zbog njegovog izdržavanja kazne zatvora može snažno promijeniti obiteljski život, obiteljsku dinamiku i može negativno djelovati na dijete i njegov razvoj. Kakav će taj utjecaj biti ovisi o nizu faktora: o djetetovoj dobi, reakcijama okoline, podršci koja je djetetu dostupna, o vrsti kaznenog djela, duljini kazne, mjestu izdržavanja kazne, cjelokupnoj obiteljskoj situaciji, s kim dijete ostaje živjeti i kakav je njegov odnos prema partneru zatvoreniku, iskustvu zlostavljanja i nasilja, doživljaju prijateljstva, prepoznavanja i razumijevanja. Ovisi i o tome je li zatvorenik jedini skrbnik, postoje li financijski problemi u obitelji, hoće li nakon odlaska roditelja u zatvor uslijediti iseljenje djeteta iz dosadašnjeg stana. Na dijete će utjecati i nerijetko demoniziranje djece zatvorenika i samih zatvorenika u javnosti kao i stav društva prema njima. Nije rijetkost da se sami zatvorenici stigmatiziraju na temelju rodnog pristupa roditeljskoj ulozi oca i majke, pa je prema majkama više predrasuda i počinjenje kaznenog djela se dovodi u direktnu vezu s roditeljskom nekompetentnošću. Što se očeva tiče više se govori o kontaktu s njima, no oni nemaju mogućnost biti s malom djecom pa ni i ako su primarni skrbnici.

Nažalost, njihova djeca jesu višestruko stigmatizirana. Često se ona u svojoj okolini svode na „djecu lopova“, a susrećemo se i sa stavom da „dok imamo siromašne djece i bolesne djece, djeca zatvorenika nisu prioritet društvene brige“. Nikako se ne možemo složiti s time jer svaka ranjiva skupina djece treba biti prioritet društva i vlasti.

Istraživanja pokazuju da djeca zatvorenika imaju dva puta veću vjerojatnost javljanja problema mentalnog zdravlja, veću vjerojatnost siromaštva u usporedbi sa vršnjacima, veću nevidljivost i opću neprepoznatost njihovih potreba. Nesigurnost u odnosu na budućnost, osjećaj gubitka, neugodne emocije, loša slika o sebi, sve to mogu biti okidači za ozbiljne mentalne teškoće i disbalans. Djetetovo loše iskustvo ili čak trauma filtriraju se kroz reakcije odraslih tako da posljedice toga iskustva budu negativne ili osnažujuće i zaštićujuće. Zbog toga ponekom djetetu trebaju biti dostupne tehnike za redefiniranje njegovog osobnog identiteta, za suočavanje s negativnim iskustvom, za restrukturiranje ugrožavajućih iskustava i sjećanja. Važno je spomenuti da neće na svu djecu roditeljev odlazak u zatvor biti praćen ugrožavajućim iskustvom. Za neku će to biti oslobođenje od nasilja i zlostavljanja, za drugu poticaj za jačanje otpornosti i kapaciteta za suočavanja sa stresom.

Doista je najteža situacija kada su oba roditelja u zatvoru ili kada dijete doživi drugu vrstu dvostrukog gubitka u situaciji kad jedan roditelj ubije drugoga. O potrebama ove podskupine djece, koliko nam je poznato, ne postoje istraživanja.

Iz studija proizlazi da djeci jednako nedostaju očevi kao i majke, a osjećaj gubitka vezan je uz to tko je s djetetom živio, skrbio o njemu i kako je dijete povezano s roditeljem.

Svakako nedostaje više ekspertnih procjena dječjih potreba u različitim situacijama i iz različitih perspektiva. To su djece s više rizičnih faktora za razvoj te s potencijalno ugroženim individualnim i grupnim mentalnim zdravljem i dobrobiti. Posebno područje koje treba pratiti su potrebe djece koja žive s majkama u zatvoru.

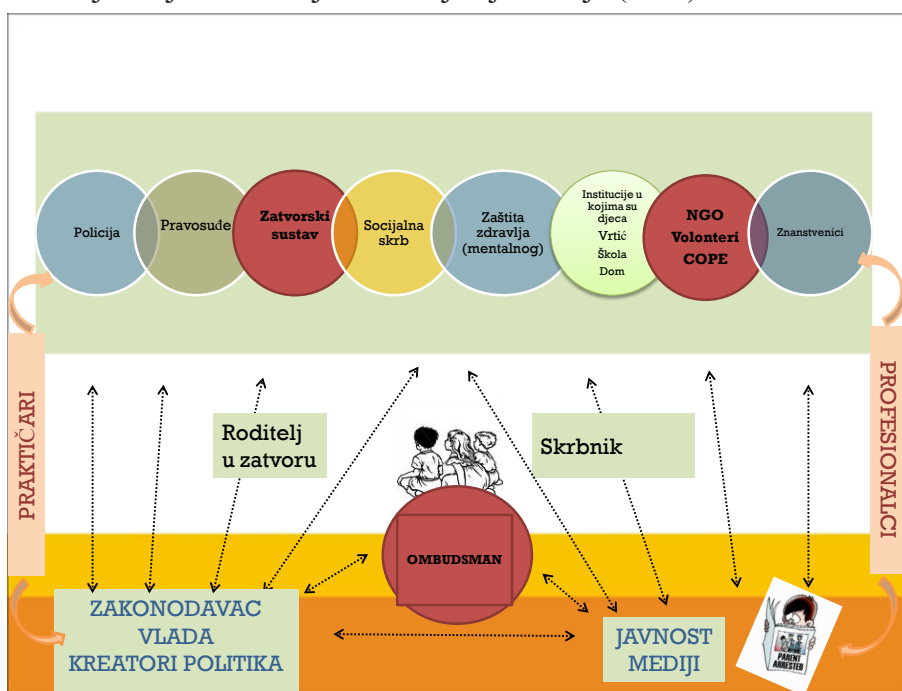
Izvješća Hrvatskom saboru pokazuju da se teškoće koje se prijavljuju pravobraniteljici za djecu odnose na onemogućen ili otežan kontakt s djetetom, zbog udaljenosti i troškova prijevoza, to da dijete nema tko odvoditi u posjetu, da dijete ili osobe s kojima ono živi ne žele kontakt, da ne postoji odluka suda o kontaktima, da je premali broj kontakata ili su prekratki. Prepreke kvalitetnom kontaktu su i odbijanje kontakta od samog zatvorenika, konflikt zatvorenika s roditeljem s kojim dijete živi ili djetetovim skrbnikom, financijske teškoće, administrativne prepreke, nedostatak *child friendly* okruženja u zatvoru, predugo čekanje na susret, čekanje na kiši, hladnoći ili vrućini, neadekvatno pretraživanje djeteta, obiteljski sukob. Škola ne uočava posebnu ranjivost ove djece i ne pruža im podršku, a medijsko izvještavanje o roditelju koji je u zatvoru ponekad je ugrožavajuće za dijete. Neke prijave su se odnosile i na potrebu prijevremenog izlaska iz zatvora zbog skrbi za dijete, neadekvatnu sadašnju brigu o djetetu, ili ugroženost djeteta od osoba s kojima živi, neuzdržavanje. Poseban je problem kada je roditelj u zatvoru zbog obiteljskog nasilja ili kaznenog djela na štetu djeteta te postoji zabrana susreta i druženja između roditelja i djeteta ili sumnja da je kontakt s roditeljem u njegovom interesu. Pravobraniteljstvo za djecu je postupalo i u slučaju djeteta čija su oba roditelja u pritvoru i ne mogu postići suglasnost o povjeravanju djeteta na čuvanje i odgoj. Roditelji i djelatnici vrtića i škola Uredu su uputili nekoliko upita o pravu djeteta na informaciju o svom roditelju i treba li djetetu reći istinu o boravku roditelja u zatvoru ili ne. Jedno dijete je pozvalo ured i iskazalo strah od oca koji uskoro izlazi iz zatvora, a drugo je molilo Ured za pomoć u ranijem izlasku oca iz zatvora jer ono i braća čeznu za njim, odlascima na treninge i pomoći oca u obiteljskom životu koji je sada bitno promijenjen.

Iako odlazak roditelja u zatvor može predstavljati značajan stres za obitelj, neki podaci (Families Outside) govore da tri četvrtine obitelji zatvorenika ne dobivaju nikakvu podršku, a gotovo polovica zatvorenika gubi kontakt sa svojim obiteljima dok su u zatvoru.

Djeca zatvorenika su donedavno bila vidljiva uglavnom u projektima i temama vezanima uz pravosuđe prilagođeno djeci. Zadnjih godina se ipak širi broj subjekata koji ih prepoznaju kao ranjivu skupinu.

KOJI DRUŠTVENI ČIMBENICI MOGU I TREBAJU UKLJUČITI DJECU ZATVORENIKA U SVOJE DJELOVANJE

Koristimo li višedimenzionalni i multisustavni pristup potrebama djece čiji se roditelji nalaze u zatvoru možemo reći da se je do sada iskristalizirala mreža institucija, grupa i sustava koji mogu i trebaju uključiti ovu djecu u svoja djelovanja (slika).²

Nažalost, u pojedinim sustavima i institucijama u donošenju odluka izostaje razmatranje utjecaja roditeljevog odlaska u zatvor na dijete. U dokumentaciji i u socijalnoj anamnezi za zatvorenika djeca se najčešće ne spominju direktno već u kategoriji „drugi faktori“. Potrebe ove djece nisu u fokusu niti javnih politika.

Budući da su dobre javne politike i javna svijest preduvjet za promjenu pravobranitelji za djecu (primjerice oni u Škotskoj, Norveškoj i Hrvatskoj) podnose izvješća svojim parlamentima o pravima i statusu djece zatvorenika. Škotski pravobranitelj to čini u posebnom izvješću pod naslovom: Not seen. Not heard. Not guilty. Oni u pripremi takvih izvješća slušaju djecu i vode računa o njihovom mišljenju i njihovim doživljajima. Podaci iz izvješća koriste im da vladinim tijelima, ministarstvima, lokalnoj zajednici, pravosudnim tijelima, civilnim

² Prikazano na izlaganju *The rights of children of imprisoned parents – initiatives by the Ombudsman for children in Croatia and progress achieved*, 23. listopada 2014. na godišnjoj konferenciji Europske mreže pravobranitelja za djecu (ENOC) u Edinburgu.

udrugama, roditeljima, djeci, policiji, novinarima i urednicima, znanstvenicima i obrazovnim institucijama upućuju konkretne preporuke za djelovanje.

Pri mapiranju institucija, grupa i pojedinaca koji mogu i trebaju biti podrška i pomoć djeci čiji su roditelji u sukobu sa zakonom valja imati na umu ekološku perspektivu potreba djece čiji su roditelji u zatvoru i ostvarivanja njihovih prava. Ovakva perspektiva opisuje funkcioniranje, ponašanje, doživljaje, stanja i potrebe djeteta na koja utječu događanja iz okoline – kažnjivo roditeljsko ponašanje i reakcija društva na to ponašanje putem policije, suda, zatvorskog sustava, medija, javnosti, drugih ljudi, vršnjaka, susjeda..). Ulaganje države u ovu skupinu djece također oblikuje i utječe djetetove reakcije u novoj i drugačijoj obiteljskoj situaciji. Radi se dakle o međutjecaju između pojedinca i njegove okoline, tako da jedan utječe na drugoga i na individualnoj i na grupnoj razini.

Želimo li jačati komplementarnost u djelovanju i jačati efikasnost i učinkovitost valja što jasnije odrediti što je čiji specifični posao koji proizlazi iz zakonskih ili na drugi način utvrđenih nadležnosti, a što su opća i zajednička načela koja treba primjenjivati u zaštiti djece u ranjivoj situaciji kao što su djeca zatvorenika, a kojih bi se trebali svi pridržavati.

Ponekad si postavimo pitanje trebaju li nam systemska ili individualna rješenja. Možda je odgovor da trebamo individualni pristup u okviru promišljenih i adaptabilnih systemskih rješenja. Odnosno kao i kod svake ranjive skupine djece treba tragati i za systemskim i za individualnim rješenjima. Takav pristup primjenjuju primjeri dobre prakse koje navodimo.

DOBRE PRAKSE USMJERENE ODRŽAVANJU OBITELJSKE POVEZANOSTI

Da bi prakse i programi za održavanje povezanosti djeteta i njegova roditelja koji je u zatvoru bile efikasne, one se trebaju temeljiti na utvrđenim potrebama djece i problemima koji su detektirani u svim fazama pravosudnog postupanja od uhićenja, preko pritvora i istrage, suđenja i izricanja kazne, čekanja na izdržavanja kazne i boravak u zatvoru do oslobađanja i izlaska iz zatvora te uključivanja u zajednicu. Sve je to nerijetko praćeno medijskim izvještavanjem kao i reakcijama okoline i javnosti što može negativno utjecati na dijete. Česti izostanak efikasne profesionalne i institucionalne zaštite i podrške djetetu ukazuju na vrijednost postojećih aktivnosti uglavnom udruga i organizacija civilnog društva koje su u mnogim europskim zemljama nezamjenljivi faktor zaštite djece čiji su roditelji u zatvoru. Zbog toga ćemo navesti neke probleme koji postoje u Hrvatskoj i u Europi, a pokazuju nepostojanje uvjeta nužnih za zaštitu prava djece čiji su roditelji u zatvoru koji bi trebali biti zadovoljeni u svakom programu zaštite te grupe djece u svakoj zemlji. Ne odnose se svi problemi i prepreke na prakse koje prikazujemo u ovom tekstu, no većinu je problema važno spomenuti kako bi se blaženje njihovih posljedica moglo ugraditi u ciljeve nekih budućih programa. U ovom tekstu smo se ograničili na fazu roditeljskog izdržavanja kazne zatvora te se ne bavimo drugim fazama koje prethode ili slijede roditeljev boravak u kaznenoj instituciji.

Prepreke ostvarivanju prava djeteta čiji je roditelj u zatvoru su sljedeće:

- Zatvorska pravila kao dokumenti i kao prakse ne govore eksplicite o djeci, a ako se djeca i pojavljuju u zatvorskim politikama i procedurama tretira ih se uglavnom kao pomoć pri rehabilitaciji zatvorenika, a ne kao jedinstvene osobe i jedinke s univerzalnim i jedinstvenim pravima koje zahtijevaju i imaju pravo na specifičnu i direktnu podršku i pomoć.
- Zatvori funkcioniraju prema nacionalnim standardima i pravilima koja često ne reflektiraju dječja prava i zbog toga se mjere štednje često očituju u smanjenju unapređivanja uvjeta za posjete ili roditeljske programe ili se od dobrih programa odustaje zbog reorganizacije sustava i racionalizacije. To se u Hrvatskoj dogodilo 2013. godine s programom jačanja roditeljske kompetencije zatvorenika koji se jedno vrijeme uspješno provodio u hrvatskim zatvorima u suradnji Ministarstva pravosuđa i Ministarstva socijalne politike i mladih no nakon nekog vremena je sustav socijalne skrbi odustao od ovog programa.
- Neke vrijedne akcije su nažalost bile kratkotrajne i ograničenih efekata poput one iz 2012, kada je UNICEF svakom zatvoru u Hrvatskoj donirao igračke, muzičke instrumente, društvene igre, likovni materijal, slikovnice, tepihe i druga sredstva za aktivnosti djece pri posjetima. No u mnogim zatvorima je na tome stalo i ustanove nisu više obnavljale tu opremu niti nabavljali novu.
- Iako svi zatvori u Hrvatskoj imaju kutić za djecu u prostorima za posjete oni često ne odgovaraju potrebama djece. Često nisu ugodni za boravak, oskudno su opremljeni s

derutnim namještajem neprilagođenim djeci ili zajedničkoj aktivnosti djeteta i roditelja, s potrganim igračkama koje nisu obnavljane nakon prvog uvođenja niti se vodi računa o djeci različitih dobi.

- Mnogi zatvori su udaljeni nekoliko stotina kilometara od mjesta gdje stanuje dijete i ostali članovi obitelji, te zbog troškova putovanja i smještaja, duljine puta, napora, izostanka iz škole i s posla za odraslog koji prati dijete to predstavlja prepreku održavanju veza.
- Nepostojanje sistematiziranih podataka i evidencija o broju, dobi i potrebama djece zatvorenika onemogućava pripremu adekvatnih uvjeta za njihov kontakt s roditeljima. Opća je preporuka Children of Prisoners Europe mreže da činjenica o roditeljstvu zatvorenika treba biti prepoznata u dokumentaciji zatvorenika. Danas se ni u Europi ni u Hrvatskoj ne zna koliki je točno broj djece čiji su roditelji lišeni slobode. Procjenjuje se da ih je u Europi gotovo milijun, a u Hrvatskoj oko 3000-5000. Točna brojka i podaci o djeci omogućili bi bolje planiranje njihove zaštite.
- U odnosu na kazneni status svojih roditelja u kaznenim institucijama nemaju sva djeca mogućnost ostvariti fizički kontakt s roditeljem te spontano i blisko komunicirati jer se ne tretiraju jednako djeca pritvorenika, djeca osoba u istražnom zatvoru i djeca zatvorenika. Međutim, većina njih, bez obzira na kazneni status svojih roditelja, imaju iste potrebe za kontaktom i održavanjem veza u humaniziranim i poticajnim uvjetima, s mogućnošću fizičkog kontakta, a ne preko staklenih pregrada.
- Rijetkost je u zemljama Europe da postoji mogućnost višesatnog boravka zatvorenika, djeteta i člana obitelji u primjerenom prostoru koji je što sličniji obiteljskom u kojem bi mogli provesti vrijeme u nekim uobičajenim kućnim svakodnevnim aktivnostima, poput kuhanja, objedovanja, pisanja zadaće ili gledanja filma.
- Sigurnosna pretraživanja djece pri ulasku u zatvor su često za djecu zastrašujuća i redovito se primjenjuju, a ne tek u situaciji kada se osnovano sumnja na pokušaj zlouporabe posjeta za unos posebno opasnih predmeta ili zabranjenih materijala. Djeca nemaju informaciju što ih čeka u prostoru zatvora ni kako se odvijaju sigurnosne procedure, još uvijek često čekaju na ulazak na hladnoći ili vrućini zajedno s ostalim posjetiteljima.
- U zatvorima nedostaju osobe koje su osposobljene i educirane za komunikaciju s djecom i upoznate s njihovim potrebama u specifičnoj situaciji kada je jedan ili oba roditelja u zatvoru.
- Nedostaju stručnjaci pojedinih profila poput psihologa ili pedagoga koji bi mogli unaprijediti svakodnevnu komunikaciju pravosudnih djelatnika u zatvoru s djecom.
- Korisni i od zatvorenika odlično procijenjeni programi podrške roditeljstvu se gase ili se ne odvijaju trajno.
- Organizacija i trajanje posjeta djece se ne prilagođava djeci koja dolaze iz udaljenih krajeva i imaju teškoća zbog loše prometne povezanosti. Često se vrijeme određeno za posjete djece skraćuje zbog većeg broja posjetitelja ili drugih organizacijskih poteškoća. Djeci bi valjalo omogućiti posjet dulji od jednog sata i izvan utvrđenog rasporeda i trebalo bi odvojiti posjete djece i posjete odraslih i omogućeni dodatne dane za posjete. Tako djeca ne bi bila zakinuta niti zatvorenik stavljen u situaciju da bira želi li posjet djeteta ili odrasle osobe kada kućni red određuje da tijekom jednog dana zatvorenik može imati najviše jedan posjet maloljetne djece i jedan posjet odraslih osoba.

- Unatoč tomu što mnogi zatvori ulažu trajne napore za poboljšanje uvjeta za ostvarivanje dječjih prava pa kroz periodične događaje poput tjedna svjesnosti o djeci zatvorenika u lipnju ili zajedničkih aktivnosti za blagdan, izložbi za djecu i roditelje i sportskih događanja, mnoge ustanove to propuštaju učiniti.
- Opravdanja za nedjelovanje su se prethodnih godina odnosila na pretrpane zatvore i s tim povezan nedostatak prostora za djecu, odsustvo financija i kadrovsku dekapacitiranost. Promijenjena situacija u smislu manje zatvorenika u zatvorima, s time u vezi s više prostora u nekim zatvorima, te interes i mogućnosti organizacija civilnog društva nisu dovele do razmjerno poboljšanih uvjeta.
- Dijete zatvorenika i roditelj odnosno staratelj s kojim ono živi još uvijek ne primaju praktičnu i emocionalnu podršku i pomoć.
- Djeca zatvorenika ne dobivaju diskretnu podršku u školama, vrtićima ili igraonicama u situaciji kada praktičari znaju za njihovu delikatnu životnu situaciju. To se ponekad odnosi na situaciju kada obitelj odbija djetetu reći gdje mu se nalazi roditelj, a učitelji vide da je dijete zbunjeno i da nagađa, ili u situacijama kada zatvorenik šalje pismo djetetu u školu, a učitelj ne zna što smije, a što ne s tim učiniti.
- Iako majke i djeca koja s njima žive u zatvoru imaju znatnu podršku i žive u prilično prilagođenim uvjetima, još uvijek postoji niz razvojno nepovoljnih rješenja za dijete. Primjerice, kad navrší tri godine dijete se, po sili zakona, izmiješta iz zatvora iako je majci ostalo možda još tek koji mjesec do okončanja kazne zatvora što sve otežava i opterećuje skrb za dijete.
- Ako je dijete rođeno kratko vrijeme prije odlaska majke u zatvor, koji odlazak se može odgoditi za najviše šest mjeseci ali i ne mora, trenutni zakon u Hrvatskoj brani njihov zajednički boravak u zatvoru pa i ako nema osobe koja bi mogla skrbiti o djetetu.

Zbog navedenih prepreka održavanju povezanosti djece i roditelja ovaj prikaz obuhvaća najilustrativnije primjere dobrih programa i praksi. Oni predstavljaju niz usluga, servisa i načina podrške i pomoći djeci zatvorenika koji nadvladavaju prepreke i probleme. Radi se o kvalitetnim programima i praksama koje su u praksi potvrđeni, opće primjenljivi i održivi u zemljama u kojima se godinama ostvaruju, a primjenljivi su i u drugim zemljama. Riječ je o dugogodišnjim pristupima i programima koji se redefiniiraju i evaluiraju i na taj način oni jačaju svoju potentnost, svoj kapacitet i svoju održivost.

Dobre i kvalitetne prakse ovdje prikazane predstavljaju aktivnosti i ostvarenja organizacija civilnog društva koje se uz dozvolu i suradnju sa zatvorskim vlastima primarno bave zatvorenicima, njihovim obiteljima i njihovom djecom i koje pri tome uspješno i dobro surađuju s državnim institucijama. Radi se o različitim aktivnostima vezanima uz najavu i rezerviranje posjeta, odvođenje djeteta i pripremu djeteta na posjet, ulazak u zatvor koji za dijete nije stresan, prilagođene uvjete za provođenje vremena s roditeljem u zatvoru što uključuje adekvatan prostor, pomoć, podršku, dovoljno vremena, mogućnost različitih aktivnosti iz svakodnevnog obiteljskog života. Osim direktnog kontakta sve se više potiče uvođenje i unapređivanje alternativne komunikacije i mogućnosti kao što su upotreba telefona, pisma, Skype, video snimke, e-mail poruke, čitanje i snimanje priča, razmjena slika.

Dobre prakse se temelje na analizi najboljih mogućih uvjeta vezanih uz posjetu u odno-

su na mjesto za čekanje, duljinu čekanja, okruženje, sigurnosni pregled, prostor za susrete koji omogućuje fizički kontakt, što manji stupanj nadziranja. Analizira se i kako treba biti opremljen kvalitetni kutić za djecu, prostor u kojem su djeca u fokusu, mogućnost kontakta djeteta s drugom djecom koja imaju slično iskustvo, igračke, društvene igre, dulje trajanje posjete.

Dobre prakse nema bez zatvorskih službenika educiranih za komunikaciju s djecom. U Škotskoj je primjerice do 2008. postojao *Family Contact Development Officers* - službenik za razvoj obiteljskog kontakta što su cijenili i obitelji zatvorenika i kraljevska inspekcije za zatvore. U Švedskoj i Norveškoj postoje službenici zatvora zaduženi za djecu i pružanju podrške njima, a negdje se čak nazivaju Ombudsmanima za djecu.

Poznate prakse i aktivnosti, procedure i inicijative često se temelje na specifičnostima pojedine zemlje, nacionalnim tendencijama i obilježjima. Međutim, u ovom tekstu prikazane prakse nadilaze granice i nacionalnu kaznenu i pravosudnu politiku, a neke aktivnosti su primjenljive, bez puno ulaganja, u više zemalja Europe uključuju i Hrvatsku.

Prikazat ćemo rad i programe nekoliko organizacija civilnog društva iz Ujedinjenog kraljevstva, Švedske, Norveške, Švicarske i Italije.

U Ujedinjenom kraljevstvu je više nevladinih organizacija usmjereno djeci zatvorenika kojima one pružaju i praktičnu i emocionalnu podršku. Neke od njih su: NEPACS-North East Prisoner Family Support, PACT-Prison Advice & Care Trust, The Salvation Army, Action for Prisoners' Families-APF, Storybook Dads, Familie Outside i KID VIP-Children Visiting Prison.

Ove organizacije kroz projekte vode u zatvorima posjetiteljske centre (visitors' centres) što znači da svaka obitelj koja održava vezu sa zatvorenikom ili to želi ili ima dilema u vezi s tim može doći u kontakt s njihovim djelatnicima i volonterima i dobiti njihove usluge. Te usluge uključuju opremanje prostora za posjete, osiguravanje osoba za podršku i djetetu i roditelju, poticanje ili superviziranje dječje igre ili zajedničke igre s odraslima, najrazličitije informativne, edukativne, savjetodavne i podržavajuće sadržaje i materijale. Pružaju i direktnu podršku mladima u zajednici.

Engleska humanitarna organizacija **NEPACS-North East Prisoner Family Support** (www.nepacs.co.uk) sa sjedištem u Durhamu kroz projekt *Reaching Young People Affected by Imprisonment* pomaže mladima od 11-17 godina tako da osigurava pratitelje u zatvor u slučajevima kad djeca nemaju neku drugu odraslu osobu da to učini. Često to traže zatvorenici koji su izgubili kontakt s djecom i željeli bi ga obnoviti. Djelatnici udruge i volonteri budući nisu članovi obitelji tako postaju treća strana koja može pomoći u početnom obnavljanju kontakta. Udruga za djecu zatvorenika organizira i aktivnosti u zajednici poput filmskih i umjetničkih radionica, aktivnosti na zraku te zabavnih i sportskih aktivnosti. Udrugu direktno kontaktiraju i djeca moleći pomoć ili pratnju za posjetu. U zatvorima vode Centar za posjetitelje, organiziraju okrijepu pri posjetima, nabavljaju igračke i druga sredstva za dječje aktivnosti, pri ruci su tijekom posjete ili izvan zatvora. Organiziraju i posebnu vrstu posjeta (*Special Family Contact Visit*) u kojoj djeca mogu provesti kvalitetno vrijeme s roditeljima

ili učiti kroz organizirane aktivnosti. Prate članove obitelji na sud, pomažu pri rehabilitaciji i integraciji u zajednicu. Aktivisti udruge angažirani su na nekoliko sudova i tamo daju zatvorenicima ili obiteljima informacije ili pomažu u organiziranju posjeta, rješavanja problema oko dokumenata, rezerviranja i najave posjeta, osiguravaju telefonsko savjetovanje odmah nakon presude u vrijeme kada je obitelj pod posebnim stresom. NEPACS pruža manju financijsku pomoć 500 obitelji godišnje, organizira i financira praznike za 40 obitelji koje imaju člana u zatvoru. Kroz druge načine poput godišnje nagrade ili javnih predavanja i događanja podižu svijest o ovoj djeci. Postoji model podrške u kojem jedan djelatnik brine o jednom djetetu, posjećuje ga u njegovom domu, školi ili nekom drugom mjestu, razgovara s njim i pomaže u uključivanju u lokalne udruge i aktivnosti. Dojmljivo je da kroz NEPACS centre za posjete u zatvorima godišnje prođe više od 100.000 posjetitelja.

PACT-Prison Advice & Care Trust (www.prisonadvice.org.uk) je humanitarna organizacija trajno prisutna u šest engleskih zatvora, a do kraja 2014. je radila u ukupno 50 zatvora u Engleskoj i Welsu³- Pruža četiri grupe programa:

1. Programi podrške djeci i obitelji zatvorenika;
2. Programi podrške zatvorenicima i bivšim zatvorenicima;
3. Programi tečajeva za odnose i roditeljstvo;
4. Kampanje i zagovaranje.

Organizacija procjenjuje da je u Ujedinjenom kraljevstvu 200.000 djece na godinu pogođeno roditeljevim odlaskom u zatvor, a ona im osigurava podršku kroz projekte i programe. Također pruža pomoć roditeljima i profesionalcima da razumiju kroz što dijete prolazi, kako razgovarati o tome i što mu reći, a informiraju i vladu o problematici.

Programi vezani uz odnose i roditeljstvo uključuju podučavanje roditelja i djece komunikaciji, kako ne komunicirati na negativan način, rješavanju konflikta i oprost (Building Bridges). Jedan od programa (Inside Stories) je inicijativa razmjene i poklanjanja knjiga kako bi se potaknulo čitanje i djece i zatvorenika kroz koje će jačati njihova povezanost, a djeca će imati koristi u razvoju čitanja. Program se provodi kroz tematske obiteljske dane s fokusom na pričanje priča, knjige i čitanje, obogaćivanje zatvorske knjižnice knjigama za djecu, pomoć zatvorenicima da nabave prikladnu knjigu i poklone je svom djetetu. Vrijeme za povezivanje (Time to Connect) je trening zatvorenika za kvalitetan odnos s djetetom za vrijeme izdržavanja kazne i nakon nje kroz radionice o utjecaju roditeljevog izvršavanje kazne na dijete, o važnosti održavanja kontakta, o ulogama mame i tate i o tome kako biti dobar roditelj iz zatvora, o ulozi igre i o djetetovom razvoju. Postoje i partnerski tečajevi za održavanje odnosa i suočavanja s rizicima raspada obitelji (Building Stronger Families) kao i program za rano čitanje i pisanje (Family Literacy in Prisons) s radionicama u kojima roditelji slušaju o tome kako djeca uče čitati i pisati, uče o dječjem razvoju i stjecanju znanja, u interakciji su s djecom tako da s njima izrađuju lutke, pričaju priče, čitaju i pišu.

Zatvorenici kao i roditelji i članovi obitelji mogu dobiti niz informacija i savjeta, imaju na raspolaganju besplatnu helpliniju i odgovore na najčešća pitanja o posjetima (kako ih organizirati i najaviti u različitim zatvorima, kako pripremiti dijete). Mogu dobiti savjet o finan-

³ podatak prikazan u prezentaciji Andy Keen-Downsa na COPE konferenciji u Zagrebu, u svibnju 2016.

cijskoj pomoći, procedurama koje treba proći da bi se ostvarila posjeta, kako dobiti pomoć vezanu uz sud i sudski postupak, razgovarati s ljudima s istim iskustvom ili dobiti pomoć i empatiju kroz razgovor s pojedincima ili grupom (*Befriending service*). Također mogu dobiti informacije o istraživanjima o djeci zatvorenika kao i kontakte za druge organizacije koje se bave temama kao što su: droga i alkohol, emocionalna podrška, stanovanje ili beskućništvo, novac i dugovi, mentalno zdravlje, kako pružiti podršku žrtvi i dr.

Vrijedan je program podrške djeci u dobi od 11-17 godina kroz pojedinačno mentoriranje i brigu djelatnika udruge koji prati i supervizira jedno dijete bilo u školi ili na nekom drugom mjestu. Osim ove individualne podrške PACT organizira za djecu filmske radionice, tečajeve fotografije, plesa i izrade grafita.

Supervizirana igra je program u kojem su organizirani primjereni i opremljeni prostori za dječju igru s igračkama, knjigama, spravama, sredstvima za umjetničko izražavanje, kretanje i sport. Uvjeti su kreirani tako da omoguće djetetu kontakt s roditeljem kroz igru, zabavu i kreativne aktivnosti.

Kako bi roditelji i djeca imali priliku sudjelovati u svakodnevnoj situaciji i ritualu poput zajedničkog ručka i kako bi se kroz jedenje umanjio stres zbog susreta u „neprirodnoj“ situaciji PACT osigurava *catering* za takve prilike, a mogu se kupiti i napitci i jednostavna hrana kako bi zatvorenici, djeca i članovi obitelji zajednički jeli.

Dojmljiv je **HMP Zatvor u Edinburgu** u kojem, namjenski izgrađeni Centar za posjete vodi **Salvation Army** u suradnji sa Škotskim zatvorskim sustavom. Centar je posebno dizajniran za posjete djece ali i za različite edukativne i zabavne aktivnosti djece dok čekaju na posjetu ili se igraju dok roditelji razgovaraju u drugom prostoru. Radi se velikom prostoru s nekoliko manjih prostorija izuzetno bogato opremljenih najrazličitijim materijalima, igračkama, spravama, primjerenim namještajem, knjigama, umjetničkim materijalom, produktima dječjih aktivnosti, izjavama, crtežima, izraženim predmetima, plakatima. I u ovom zatvoru roditelji mogu jesti za djecom i drugim osobama koje su im došle u posjetu. Postoji također prostorija u kojoj se u zatvorenim uvjetima može družiti više obitelji. I taj je prostor ugodan, djeci poticajan, s mogućnošću zajedničkih aktivnosti zatvorenika (roditelja, djedova, braće, rođaka) i djece gdje oni mogu slikati, igrati društvene igre, čitati, pisati i sl.

Dječje posjete (*Children's Visits*) održavaju se četiri dana u tjednu sat vremena ujutro za malu djecu i djecu predškolske dobi kada se roditelji mogu igrati s djecom ili im čitati u sobi za posjete (veliki prostor poticajno uređen s foteljama, dvosjedima, niskim stolovima), a dva dana u tjednu kasnije poslijepodne za djecu od 5-18 godina. Poslijepodnevne aktivnosti se odvijaju u Centru za posjete gdje se svaki tjedan nude različite aktivnosti slične onima u školi ili igraonicama za djecu i mlade, a putem kojih roditelji mogu biti uključeni u dječje učenje. Tu zajednički mogu crtati, slikati, izrađivati predmete, modelirati, objedovati, slaviti ili provesti vrijeme sa životinjama iz azila. Za boravak u prostoriji za posjete se treba najaviti i one nisu povezane sa zatvorenikovi redovnim pravo na posjete i s njegovim pogodnostima. Sve ovo je dostupno i djeci koja imaju djedove, ujake ili druge članove obitelji u zatvoru.

U ovom zatvoru se primaju dječje e-mail poruke koje se printaju i dostavljaju zatvoreni-

cima. Kroz ovaj centar godišnje prođe 50.000 ljudi od čega 8000 djece za koje se nastoji osigurati pozitivno iskustvo i pozitivan odnos s roditeljima. To je i informativni centar za sve zainteresirane, gdje osim razgovora sa stručnjacima mogu dobiti mnoge informativne i edukativne brošure za djecu i za roditelje.

Families Outside (www.familiesoutside.org.uk) je nezavisna organizacija iz Škotske koja pomaže obiteljima zatvorenika već 20 godina. I ona nudi pomoć, savjet i podršku obitelji zatvorenika, kroz *Support & Information Helpline* i kroz direktni individualni kontakt. Nudi informacije o politikama i praksama usmjerenima dječjoj dobrobiti. Također nudi niz informativnih brošura kojima nastoji potaknuti individualno iskustvo i doživljaj kroz obrađivanje zajedničkih tema djeci čiji je roditelj u zatvoru. Aktivisti udruge nude podršku pri posjetima, vode centar za posjete u nekim zatvorima, provode istraživanja i kampanje, vode treninge za stručnjake za jačanje svjesnosti o potrebama ove skupine djece. Organiziraju prijevoz i pratnju djeci na putu u zatvorsku posjetu roditelju.

Polazište im je da djeca nemaju informacija jer im ona sama kažu da trebaju informacije. Tiskaju niz letaka i brošura koje jednostavno i razumljivo pripremaju dijete za posjetu, objašnjavaju što se se točno događa prije ulaska, kako izgleda prostor, što se događa za vrijeme posjete, što se može, a što ne, što se događa nakon posjete i kako podržati dijete ako postoje neki rizici za dijete. Nudi se i niz kontakata za organizacije koje također podržavaju djecu zatvorenika.

Knjižica *Koja je priča? Jennyno putovanje, što se događa kad netko iz obitelji ide u zatvor* za djecu u dobi od 12-16 godina, kroz priču o Jenny čiji brat ide u zatvor, njezine osjećaje i doživljaj pruža odgovore na mnoga pitanja koja dijete ne mora postavljati drugima (što se dogodilo, što se događa, što će se dogoditi?). U knjižici se govori o uhićenju, čekanju suđenja i istrazi, zatvoru, oslobođenju, o tome gdje potražiti pomoć, a temelji se na istraživanjima, izjavama djece, objašnjenjima termina i pojmova. Osvjetljava djetetove osjećaje u različitim dijelovima procesa i naglašava različitost među djecom. Knjižica *Iskreno? (Honest?)* za djecu od 4 do 11 godina govori o Emmi čiji je otac uhićen, a ona živi s majkom u djedovoj kući i postavlja si mnoga pitanja na koja dobiva odgovore.

Knjižica *Moj dnevnik* u obliku stripa djeci prilagođeno govori o djetetovim osjećajima, zbunjenosti, brigama, gdje sve i kako nalazi utjehu, snagu, podršku i pomoć te kako se osjećaji mijenjaju, a zbunjenost i brige smanjuju. Snimljen je i 14 minutni DVD uz brošuru *It's no holiday* na jeziku i prikazu bliskom djeci o utjecaju roditeljeva odlaska u zatvor na dijete (<https://vimeo.com>).

Families Outside na web stranici objavljuje detaljna izvješća o radu helpline, o statistici i javljaju putem telefona, e-maila, glasovne poruke i socijalnih mreže, tko se sve javlja (prvi po rangu su stručnjaci iz škola, zatim zatvorenici, pa partneri i rodbina).

Udruga usko surađuje sa škotskim pravobraniteljem za djecu kao i sa upravom za zatvorski sustav, a djelatnica udruge je koordinator u *Nacionalnom centru za posjete u zatvoru*.

Roditeljima su dostupni pisani materijali o roditeljstvu, a djeci o tome kako izgleda život u zatvoru, kako su organizirani posjeti, što dijete može očekivati kad uđe u zatvorski prostor,

kako će se pretraživati, što će moći raditi s roditeljem ili samo ako mu je tako draže ili ako mama i tata razgovaraju. Općenito su dostupni pisani materijali s odgovorima na mnoga pitanja, s preporukama, informacijama, kontaktima drugih osoba, udruga ili organizacija za pomoć i podršku.

Families Outside je s organizacijom The Robertson Trust 2009. godine provela studiju o Centru za posjetitelje u Zatvoru u Edinburgu kojeg smo spominjali u kojoj su procjene o Centru i njegovu unapređenju za razdoblje od tri godine dali i posjetitelji i djelatnici The Salvation Army koja vodi centar kao i zatvorski službenik. U studiji se govori o putovanju posjetitelja i transportu, promjenama i unapređenjima, o opremi centra, dostupnosti informacija, o tome kako djeca i mladi koriste usluge centra i koje sve usluge centar nudi. Studija se bavi i ulogom djelatnika za razvoj centra. Za ovu priliku ćemo iz studije izdvojiti nalaz o tome da trećina ispitanika nije upoznata s mogućnošću da dobiju financijsku pomoć za prijevoz i smještaj koja preko *Assisted Prison Visits Scheme* - APVU ostvaruju osobe niskih primanja. Ovu pomoć financira Nacionalni servis za nadzor počinitelja, a provodi i administrira Ministarstvo pravosuđa i Škotski zatvorski sustav, a način je prijave detaljno opisan u brošuri *Customer Guide* koji je dostupan na posebnoj helpiniji.

Action for Prisoners' Families - APF (www.prisonersfamilies.org.uk), organizacija koja predstavlja nacionalnu federaciju servisa za podršku obiteljima zatvorenika također pruža podršku djeci u UK kroz obiteljsku Helpline, kroz pomoć i podršku za obitelj i profesionalce, trening za profesionalce za rad s obiteljima, pisane materijale i upute.

Organizacija ima vrlo razvijenu izdavačku djelatnost i nudi više serija brošura. Jedna je serija: *The Outsiders* koja donosi praktične informacije u vodiču za partnere i obitelji zatvorenika s naslovima: *Živjeti s odvojenošću* - objašnjava utjecaj odvojenosti od osobe koja je u zatvoru i na partnera i na dijete, pomaže u suočavanju s promijenjenim ulogama i kako održavati povezanost; *Reći djetetu (Telling the children)* – brošura je o tome što reći djetetu, kako reagirati na njegovo ponašanje, o posjeti zatvoru, o djetetovim očekivanjima kad roditelj izlazi iz zatvora. Sljedeće brošure iz serije su: *Sent to prison* i *Preparing for Release*, a postoji i knjižica proze i poezije na temu „Zatvorenik u obitelji“. Četiri vodiča o pravima zatvorenica i njihovoj djeci nose naslove: *Posvojenje, Roditeljska odgovornost, Što kad se uključi socijalna služba? i Što kad se obitelj ne složi?* Brošura za djecu i mlade *Danny's Mum* je slikovnica za djecu mlađu od 6 godina, *Tommy's Dad* je slikovnica za djecu od 4 do 7 godina, a *Finding Dad* je izdanje za djecu u dobi od 8 do 11 godina. *It's a tough tie for everyone* je strip za djecu od 9 do 14 godina.

APF je izdala i informativni letak za obitelji počinitelja teških i nasilnih djela ili seksualne počinitelje - koje su vezane uz Multi-Agency Public Protection Arrangements (MAPPA). To je mehanizam i način na koji policija, probacija i zatvorska služba rade zajedno uz lokalnu zajednicu, zdravstvene službe i službe za smještaj počinitelja kako bi nadzirala opasne počinitelje i osiguravala javnu sigurnost.

APF nudi chat online, podršku e-mailom, uređuje TV kanal za roditelje na razne teme: ponašanje, učenje, dječja prava, vodi forum za roditelje i online roditeljske tečajeve.

Projekt **Storybook Dads** istoimene organizacije (www.storybookdads.org.uk) u zatvoru HMP Channings Wood u Newton Abbot razvijen u Engleskoj i Welsu, omogućava očevima u zatvoru da se snimaju dok čitaju priču. Tu snimku dobiva dijete koje može snimiti svoj komentar, doživljaj ili poruku se također mogu snimiti koja se povratno dostavlja roditelju u zatvoru. Ovaj program kao i drugi slični njemu osim što jačaju veze između roditelja i djeteta povećavaju pismenost i potiču čitanje.

Vežano uz poticanje uvođenja alternativnih mogućnosti komunikacije i kontakta kao što su razmjena ovakvih snimaka, pisma, telefonski kontakti, video kontakti, druge audio i video snimke koje se mogu razmjenjivati, a sve se više raspravlja o Skype komunikaciji, to ne smije utjecati na fizički kontakt djeteta i roditelja niti zamijeniti posjete u kojima se oni mogu zagrliti, igrati i dodirivati. Alternativa posjetima jesu pisma, telefon, i video (virtualna) komunikacija kada su roditelji i djeca jako udaljeni što je posebno popularno u SAD gdje cijele obitelji rado tako komuniciraju. No, u Švicarskoj je proveden pilot program u kojem se koristio Skype za kontakt, a uočeno je da su djeca snažno i uznemireno emocionalno reagirala nakon što su vidjela veliku fizičku promjenu u izgledu roditelja nakon što je proteklo dulje vremensko razdoblje od zadnjeg susreta. Neki praktičari vide u korištenju ovih alternativnih oblika kontakta opasnost da se prorijede ili čak ukinu posjete jer djeca vole tehnologiju, razumiju njezin univerzalni jezik, njezina primjena ne uključuje putovanje, kontakt se također može nadzirati, nije potrebno sigurnosno pretraživanje i briga da li se unose supstance ili opasni predmeti. Očito je ovo tema o kojoj valja raspravljati kroz perspektivu dječjeg razvoja.

Udruga **KIDS VIP** iz Ujedinjenog kraljevstva je u suradnji s Kraljevskim zatvorskim servisom i Nacionalnim upravljačkim servisom za počinitelje izdala vrlo vrijedan priručnik pod naslovom *Children visiting prisons, sharing good practice*, koji se može preuzeti na (http://greatermanchesterscb.proceduresonline.com/pdfs/ch_visit_prisons_guide.pdf). Priručnik je usmjeren u cijelosti važnosti održavanja i razvijanja odnosa između djeteta i njegovog roditelja koji se nalazi u zatvoru. Uključuje detaljnu metodologiju implementacije različitih aktivnosti vezane uz zatvorsku dobrodošlicu, centar za posjete, obiteljske posjete i prostor za igru, posjete u kojima je fokus na djetetu. Nisu zaboravljeni ni detalji poput zahoda za djecu, pripremljenosti napitaka i zdrave hrane, postoji preporuka o igračkama i aktivnostima za djecu različitih dobi, kakve igračke i predmeti za aktivnosti se preporučaju, a kakvi ne (magneti, rasuti materijali poput brašna, pijeska, šljunka, šprice, igračke-oružje). U priručniku se daju upute djelatnicima za igru, koordinatorima, volonterima o osiguravanju sigurnosti i higijene do postavljanja granica, odgovornosti, što oni kao odrasli moraju, a što ne smiju.

Vrijedno je spomenuti letak (na slici) o pretraživanju koji je primjeren djeci svih dobi, a odnosi se na prolazak kroz skener, pokazivanje džepova, fizičko pretraživanje i korištenje psa.

Priručnik sadrži i različite check liste, obrazac za evaluaciju, obrazac za prijavu/molbu za posjet obitelji (za obiteljske posjete neki zatvori specificiraju minimum od tri osobe i maksimum od šest osoba uključujući djecu). Sadrži i letak s detaljnim uputama o dječjoj posjeti onome koji dovodi dijete, od pitanja o djetetovim posebnim potrebama, do zabrane donošenja hrane i pića i objašnjenja što je to i kakva je posjeta u kojoj je dijete u fokusu.

Priručnik prati 13 minutni DVD i brošura *Kids Visiting Prison* koji koriste roditeljima i djelatnicima zatvora kao informacija i prikaz o mogućnostima, o pozitivnim praksama, o procesima koji se odvijaju pri posjetima i o tome kako se djetetov doživljaj mijenja od straha i nelagode do kvalitetno provedenog vremena, s mnogo bliskosti, uživanja, individualne i zajedničke aktivnosti s roditeljima i djelatnicom iz zatvora, te kako izgleda ulazak i pretraživanje. Vidi se i prostor za posjete što može poslužiti i drugima kao obrazac i kao model. U širem smislu video pokazuje mogućnosti sudjelovanja i podrške civilnih organizacija u posjetima, te informira kako svi zatvori u Ujedinjenom kraljevstvu imaju neku vrstu programa za djecu zatvorenika i njihove roditelje. Prikazani prostor je vrlo *child friendly* s adekvatnim namještajem, tepisima, ugodnom bojom zidova, s mnogo edukativnih plakata s brojevima, slovima, prikazima godišnjih doba, temama poput svemira, što radi policajac, promet itd. Svi ti sadržaji su ilustrativni, ugodajni, informativni, podržavajući (poruke o djeci i roditeljima, zajednički radovi djeteta i odraslog, poticaji za aktivnosti, igre, umjetničko izražavanje, za samostalnu igru, igru više djece, igru djece i roditelja). Prostor se zove *family learning room*, a tako se zove i program. Video počinje sumornim prikazom nelagode, straha i uplakanosti 4-godišnje djevojčice koja s majkom odlaže stvari u plastičnu kutiju koja se skenira, ostavlja elektronski otisak prsta, prolazi kroz skener okružena video kamerama, pregledava ju se opipom, a u blizini je i pas. Do ugodnog prostora za posjetu djevojčica i majka prolaze otvorenim prostorom i pretprostorima koji nesumnjivo pripadaju

zatvoru i zatvorskom ugođaju. Prikazuje se dolazak oca, pozdravljanje i dodirivanje, uvodni distancirani razgovor roditelja i djeteta koje nije aktivno i tek je prisutno, ali se prikazuje i igra djevojčice sa osobom za kontakt koja ima šarenu pregaču, aktivnosti u kojima svi crtaju, lijepe, izrađuju predmete, igraju se jastucima, skrivaju pod pokrivačima na podu. Za djevojčicu je pripremljen sok i grickalice. Aktivnosti se mogu mijenjati kao i ponuda materijala u odnosu na blagdane, godišnja doba, specifične događaje. Mnogo je sredstava u prostoru: bojanke, plastelin, slikovnice, sredstva za simboličku igru, slagalice, pazle, karte, slikarski pribor, muzičke kutije i instrumenti, manipulativne i društvene igre, neoblikovani materijal koji će dijete oblikovati. To je prostor za djecu pod 18 mj. do 5 godina i mlađu školsku dob, a omogućuje privatnost za obitelj, mir i ugodan ugođaj, sve uz nenametljivo prisustvo i mogućnost kontakta s osobom za podršku.

Ipak, sami autori kažu u brošuri uz DVD da su ovakvi programi rijetkost ali da mnogi zatvori u UK razvijaju relaksirajuće posjete za djecu i obitelji.

O uspješnosti programa koje smo ovdje naveli govori i to da je CPT - *European Committee for the Prevention of Torture* u svom izvješću objavljenom nakon obilaska zatvora u UK 2012. godine procijenio da su u Engleskoj i Welsu kontakti zatvorenika i vanjskog svijeta općenito zadovoljavajući, pritvorenici smiju zadržati mobilne telefone i imaju pristup internetu i e-mailu putem kompjutera na određenim mjestima. Nema ograničenja u broju i trajanju posjeta za pritvorenika. Prostori su adekvatni. Posebno se spominje centar za posjete u zatvoru u Edinburgu te kako svi zatvorenici mogu poslati jedno pismo tjedno čiju poštarinu plaća vlada.

Osim programa iz UK gdje u svakom zatvoru postoji neki od cjelovitih programa podrške djeci zatvorenika navest ćemo i aktivnosti koje provodi po jedna udruga iz Švedske, Norveške, Švicarske i Italije.

BUFFF (prijašnji Bryggan, www.bufff.nu) nevladina je organizacija u Švedskoj koja radi na 10 zatvorskih lokacija u državi, organizira posjetu u istražni zatvor i u zatvor, daje podršku roditeljstvu, vodi radionice i aktivnosti za djecu i mlade, odvodi ih u kino i na zabavne događaje, vodi grupe roditeljske podrške i obiteljske aktivnosti izvan zatvora, vodi savjetovanje roditeljima o djetetovom razvoju, roditeljskim kapacitetima, društvenim normama i društvenim odnosima. Usko surađuju s upravom za zatvorski sustav, *Save the children*, Crvenim križem i drugim sličnim udrugama koje provode i tretmanskim programima.

Svaka od aktivnosti i usluga temelji se na iskustvima djece i radu udruge s djecom. Udruga ima impresivnu mrežu mladih koja im omogućava stalnost dječje perspektive u aktivnostima koje provode. Bufff na svojim stranicama citira što djeca kažu o posjetima: *Dajte mi da vidim kako moj roditelj živi u zatvoru, Napravite sobe ugodnijima, da više liče domu, Pripremite stvari i igre za svakoga, a ne samo za malu djecu, Učinite da možemo raditi što više svakodnevnih stvari s roditeljem u zatvoru.*

Posebno je vrijedna brošura koju smo vidjeli u zatvoru u Stockholmu koja jednostavnim crtežima u formi duhovitog stripa prikazuje sve aspekte života u zatvoru, od prikaza ćelije,

prostora za rad, vešeraja, kuhinje, blagovaonice, prostora za rekreaciju i slobodno vrijeme i vanjske prostore. Općenito je vrijedno djeci pokazati detalje o životu u zatvoru kako ne bi u nedostatku informacija zamišljala zastrašujuće prizore. Znajući za ovu brošuru pravobranitelj za djecu u RH je preporučio Upravi za zatvorski sustav izradu slične informativne brošure za djecu ili izlaganje fotografija u prostorima kojima prolaze djece, a koje prikazuju život unutar zatvora u svim aspektima.

Zatvori u Švedskoj imaju službenu osobu koja se zove ombudsman za djecu koja brine o djeci koja dolaze u posjetu. Imaju i prikladne prostor za obiteljski boravak poput malog stana.

FFP - Friends and Families for Prisoners iz Norveške (www.ffp.no) nudi podršku i savjete obiteljima i prijateljima zatvorenika, potiče stvaranje što boljih uvjeta za kvalitetne kontakte djece i članova obitelji u zatvorima poput vanjskih prostora za rekreaciju i zabavu. Ostvaruje programe za djecu i obitelji pripadnike etničkih manjina vodeći računa o njihovim specifičnim potrebama, upozorava na potrebu osviještenosti zatvorske uprave o pravima djece zatvorenika. Udruga nastoji da dječji službenik bude obavezan u svim zatvorima, ima vrlo suradnički odnos s pravobraniteljem za djecu, nudi konzultacije i savjetovanje za obitelji, individualna savjetovanja za djecu, organizira aktivnosti za djecu i obitelji, grupe podrške, grupna događanja, tematske večeri.

U rad udruge je uključena ekspertna grupe djece i dječji ambasadori, a djeca govore na konferencijama i u medijima o pravima djece zatvorenika. Organiziraju se dijaloški sastanci s djelatnicima zatvora i djecom u grupama od po petero djece među kojima je dvoje djece iz udruge. Na sastancima su obično prisutna četiri zatvorska djelatnika, jedan student i osoba iz FFP. Susreti se pripremaju u odvojenim grupama, postavljaju se pitanja i nalaze odgovori, a predviđa se i osvježenje i vrijeme za zabavu. Kreiraju aktivnosti tijekom kojih se djeca osnažuju za negativne reakcije u školi ili vršnjačkim grupama zbog roditelja u zatvoru kao i aktivnosti za zabavu i boravak s djecom sličnog iskustva. U suradnji s djecom napravljen je film *It's up to you* - crtani film o tome kako u vrtiću nijedan tata nije u zatvoru osim jednoga, a film prikazuje kako je odrastati uz činjenicu da je tata u zatvoru (www.unaff.org, www.norwegianfilms.no). Pravilo u udruzi je da nekoliko djelatnika treba imati osobno iskustvo odvojenosti od roditelja koji je u zatvoru.

Imali smo priliku vidjeti da zatvor u Oslu i zatvor u Bergenu imaju ugodne, uređene prostore za višesatni ili višednevni obiteljski boravak tijekom kojega se mogu odvijati mnoge svakodnevne obiteljske aktivnosti (kuhanje, objedovanje, spavanje, pisanje zadaće, zabavne i stvaralačke aktivnosti).

Norveški Ombudsman za djecu je u suradnji s FFP 2008. proveo projekt u kojem je osnovao ekspertnu skupinu od četvero djece od 9-11 godina koja imaju ili su imali oca ili očuha u zatvoru u jugoistočnoj Norveškoj. Cilj je bio da se tu djecu čuje u svakoj prilici kad se odlučuje o njima i njima sličnima. Na susretima ekspertne grupe sudjelovao je i član FFP udruge koji je bio podrška djeci prije i poslije sastanaka te je bio u kontaktu sa skrbnicima djece. Djeca su na sastancima koji nisu terapijske naravi govorili o svojim iskustvima, razmišljanjima i osmišljavaju savjete za djecu u sličnoj situaciji. Smisao i svrha je bila da ta ekspertna skupina djece da glas djeci čiji su roditelji u zatvoru. Oni savjetuju pravobranitelja i govore

mu što bi društvo trebalo činiti za njih. Nakon prva četiri sastanka i posjete jednom odjelu zatvora u Oslu nedvosmisleno su iskazali svoje nezadovoljstvo jer su prostori bili neuređeni, igračke slomljene, uvjeti obeshrabrujući. Djeca su predlagala intervencije i izradila vlastite crteže kako bi trebao izgledati „prostor iz snova“. Kontaktirali su i predstavnike UN odbora za prava djeteta 2009. i 2010. godine nakon čega je Odbor preporučio zatvorskim vlastima više podrške djeci zatvorenika i poboljšanje uvjeta. Drugi posjet zatvoru te dječje ekspertne skupine zatvoru bio je 2010. kada se utvrđivalo što je sve napravljeno i kako se održava. Djeca su o unapređenjima i o tome što misle o boravku roditelja ili člana obitelji u zatvoru i susretu djece s njim govorila i u medijima.

Relais Enfants Parents Romands - REPR iz Švicarske (www.carrefour-prison.ch) izdaje brošuru s podacima za svaki zatvor u Francuskom kantonu o vremenu posjeta, organizaciji, pravima zatvorenika, programima i projektima, kako se odvijaju posjete gdje se i kako mogu dobiti informacije o njima. Čini se da ovakav prikaz usluga i informacija o više zatvora potiče zatvorske ustanove da ponude što bolje usluge, pa se čini da ovo malo natjecanje među zatvorskim ustanovama može mobilizirati pozitivnu energiju za stvaranje što boljih uvjeta za kontakte djece i roditelja zatvorenika.

Kroz inovativni pristup obiteljima zatvorenika REPR je u nekoliko gradova ispred zatvora, a izvan zatvorskog kruga i u suradnji sa zatvorskom upravom postavila cvijećem ukrašene, ugodne kontejnere ili drvene kolibe s vrlo *child friendly* unutarnjim i vanjskim prostorima u kojima djeca i članovi obitelji mogu dobiti različite informacije o životu u zatvoru, odvijanju posjeta i što je sve potrebno za posjetu, savjete. Mogu razgovarati s aktivistima udruge, dobivati odgovore na različita pitanja, djeci se nude aktivnosti, podrška, grupni i individualni rad. Posebno su planirane aktivnosti za pripremu prvog susreta u vidu dobrodošlice u sustav. Djelatnici udruge prate obitelji u zatvor.

Udruga omogućuju prijevoz za djecu u dva zatvora, najčešće sa željezničke stanice. Jednom mjesečno u četiri zatvora udruga održava kreativne radionice za onu djecu koja dolaze u pratnji socijalnih radnika ili pedagoga, nudi psihološku pomoć ne samo za vrijeme posjete nego i telefonom, e-mailom, za vrijeme praznika u više zatvora u francuskom području Švicarske. Održava trening zatvorskih službenika te je prihvaćena i prepoznata kao stalni suradnik zatvora i njegovih djelatnika.

Bambinisensazbarre Onlus iz Italije (www.bambinisensazbarre.org) je nevladina organizacija trenutno prisutna sa svojim programima u tri zatvora u Milanu i u drugim zatvorima u Lombardiji. Funkcionira i kao psihopedagoška agencija koja nudi treninge i edukacije za djelatnike zatvora, učitelje i stručnjake za psihosocijalnu pomoć. Zagovara praksu dobrodošlice kroz program *Yellow Space*. Radi se o praksi uvođenja djeteta u zatvor i osmišljavanja za dijete korisnog puta od ulaska do susreta s roditeljem. Riječ je o prostoru unutar zatvora za djecu koja se pripremaju za susret s roditeljem. U tom programu rade psiholozi i pedagozi. Nastoji se osmisliti posjeta, i potaknuti doživljaj razumijevanja onoga što se događa. *Yellow Space* predstavlja koncept povezivanja vanjskog i unutarnjeg tako da dijete kroz igru u tom prostoru može govoriti o sebi, iskazati svoju tjeskobu, potrebe i doživljaje na verbalni ili neverbalni način. Za odrasle je to prostor u kojem mogu dobiti informaciju, savjet i odgovore

na specifična pitanja vezana uz člana obitelji u zatvoru.

Projekt *Pronađi tatu* omogućava djetetu da pomoću mape-vodiča koju dobiva na početku puta prolaskom kroz prostor zatvora dođe do mjesta gdje se susreće s roditeljem. Ono tako prepoznaje mjesto gdje se nalazi, tko je sve prisutan, snalazi se u prostoru, prepoznaje smjer kojim će se kretati. Kroz znakove, boje, popunjavajući bijele prostore između ilustracija na mapi dijete može razgovarati o svojim osjećajima, crtati, i na opušten i zabavan način doznati što će se sve dogoditi (pretraživanje, sigurnosne provjere, odlaganja igračaka koje ima sa sobom itd.)

U zadnje dvije godine 95% talijanskih zatvora ima unutrašnje i vanjske prostore (dvorište, park, vrt, prilaz) opremljene za dječju igru te je veći broj nedjeljnih posjeta i lakše se dogovara i rezervira posjet. Sve je to prema COPE stajalištu unaprijedilo komunikaciju između zatvorenika i njihove djece, a noviji model sveobuhvatne društvene skrbi o djeci zatvorenika je Memorandum o djeci zatvorenika i o razumijevanju između udruge Bambinisenzasbarre, Ministarstva pravosuđa i Pravobranitelja za djecu.

Memorandum predstavlja smjernice o tome kako u zatvorima treba prilagoditi vrijeme i prostor djeci, roditeljima i drugim skrbnicima kako bi se održavao i njegovao njihov odnos i povezanost i kako bi kvalitetno provodili vrijeme kada su zajedno. Kroz više članaka naglašava se koliko je važno da je zatvor što bliže mjestu stanovanja zatvorenikove obitelji, da se posjete omogućuju sve dane u tjednu uključujući nedjelje i praznike, barem dvije posjete tjedno bi trebale biti u poslijepodnevnim satima kako djeca ne bi izostajala iz škole. Memorandum naglašava i pravo djeteta na posjete koje ne treba vezati uz pogodnosti i nagradu zatvorenicima. Dokument zagovara aktivnosti za sprečavanje anksioznosti i separacijske traume kod djece kroz pristup u kojem se respektira djetetova perspektiva. Predlaže se, između ostaloga, osnivanje dječje ekspertne skupine za svaki zatvor koja bi se redovito sastajala i razgovarala o tome kako ostvarivati povezanost između djeteta i roditelja u zatvoru.

ZAKLJUČAK

U određivanju prioriteta za djecu zatvorenika i promišljanju uvođenja promjena važno je znati što nam je cilj i što se može odmah, a za što je potrebno dulje vrijeme, što se može bez ulaganja, a za što su potrebna veća sredstva. Ako nam je samo cilj da djeci ne bude dosadno pri posjeti i da manje trče, ne smetaju i za to pripremimo jednu kutiju s igračkama koju ne dopunjavamo nekoliko godina nećemo puno učiniti za njih. Djeca trebaju više, a kako se to više organizira, kreira, provodi i unapređuje pokazuje ovih nekoliko primjera.

Mišljenja smo da se ovakvi programi i prakse mogu implementirati i u hrvatske zatvore, njihova uspješnost u zemljama koji ih ostvaruju trebala bi potaknuti i nas na njihovu implementaciju, provjeru njihove efikasnosti u našim uvjetima i drukčijim kulturološkim i društvenim okvirima. Svrha tih praksi bi trebala biti održavanje i jačanje mentalnog zdravlja i emocionalne stabilnosti djeteta i njegove obitelji.

Nadamo se da ovaj prikaz pokazuje kako se dogodio prijelaz od institucionalnog pristupa osobi koja izdržava kaznu zatvora ka potencijalima zajednice i skrbi koja se temelji na obitelji zatvorenika i na potrebama djece. Iako aktivnosti provode organizacije civilnog društva one su odobrene, prihvaćene i podržavane od zatvorskih vlasti što čini pozitivnu dimenziju suradnje u društvu usmjerene dječjim interesima.

Ako se vratimo na naslov ove analize valja odgovoriti i na pitanje koje od ovih praksi su motivacijske. To su sve one koje doprinose dobrobiti djeteta, a posebno one koje se mogu odmah i bez puno investiranja ostvariti, a mogu mnoge. Nužno je samo to odlučiti i prihvatiti se posla.

LITERATURA

1. Gabelica Šupljika, M. (ur) *Djeca čiji su roditelji u zatvoru - europska stajališta o dobroj praksi* (2015.), Pravobranitelj za djecu, Zagreb i Children of Prisoners Europe, Paris - hrvatski prijevod priručnika Philbrick, K., Ayre, L., Lyn, H. (eds) (2014). *Children Of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice*. Children of Prisoners Europe. Paris
2. Gabelica Šupljika, M. (2014.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru*, Zbornik radova IV. Međunarodne znanstveno-stručne konferencije „Istraživački dani Visoke policijske škole u Zagrebu, Ministarstvo unutarnjih poslova RH i Policijska akademija, Zagreb
3. Jones, A. D., Wainaina-Wozna, A. E. (eds) (2013). *CHILDREN OF PRISONERS, INTERVENTIONS AND MITIGATIONS TO STRENGTHEN MENTAL HEALTH*. University of Huddersfield, www.coping-project.eu i <http://eprints.hud.ac.uk/18019/>.
4. Konvencija o pravima djeteta (2012). Zagreb: Pravobranitelj za djecu, www.dijete.hr
5. Lynn, H. (ed) *LOOKING FORWARD*, impacts, successes & obstacles (2013), Justice for Children of Prisoners, Special Edition Newsletter 4 of 4-2013, European Commission, Eurochips, <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/PrisonVisitsNewsletter.pdf>
6. Lynn, H. (ed) *POLICE, JUDGES & SENTENCING*, Arrest, Trials & Childrens Rights, *LOOKING FORWARD, IMPACTS, SUCCESSES & OBSTACLES* (2013), ed., Justice for Children of Prisoners, Special Edition Newsletter 3 of 4-2013, European Commission & Eurochips, <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/PrisonVisitsNewsletter.pdf>
7. Lynn, H. (ed) *PRISON VISITS&FAMILIES*, Impacts, Successes & Struggles (2013), Justice for Children of Prisoners, Special Edition Newsletter 2 of 4-2013, European Commission & Eurochips, <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/PrisonVisitsNewsletter.pdf>
8. Lynn, H. (ed) *PRISONS ACROSS EUROPE*, National focuses on protocols relating to children of prisoners (2013), Justice for Children of Prisoners, Special Edition Newsletter 1 of 4-2013, European Commission & Eurochips, <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/PrisonVisitsNewsletter.pdf>
9. Peter Scharff-Smith, P., Gampell, L. (eds) (2011). *Children Of Imprisoned Parents*. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster, Bambinisenzasbarre. http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010_Publications_And_Resources/children_260411_page.pdf
10. Philbrick Kate (ed), *KIDS VIP, CHILDREN VISITING PRISONS, SHARING GOOD PRACTICE* (2005), Kids VIP, HM Prison service, NOMS (National Offender Management Service), London
11. Philbrick, K., Ayre, L., Lyn, H. (eds) (2014). *Children Of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice*. Paris: Children of Prisoners Europe.
12. Robertson, O. (2012), *Collateral Convicts: Children of incarcerated parents, Recommendations and good practice from the UN Committee on the rights of the Child Day of General Discussion* 2011. Human Rights&Refugees Publications, Quaker United Nations Office. Geneva
13. Summary of findings from COPING, http://www.dijete.hr/attachments/1467_Summary%20of%20COPING%20Findings%20Leaflet%20v3.pdf
14. Scotland,s Commissioner for Children and Young People-SCCYP (2008) Summary Report The rights and status of the children of prisoners in Scotland: Not seen. Not heard. Not guilty, www.sccyp.org.uk

PROJEKT PROVODI:

Udruga Roditelji u akciji - RODA

Čanićeva 14, 10000 Zagreb

t. (01) 6177 500

f. (01) 6177 510

m. (091) 586 3717

e. roda@roda.hr

www.roda.hr

PARTNERI:

HRVATSKI ZAVOD ZA ZAPOŠLJAVANJE

Područni ured Požega

Alojzija Stepinca 5

34000 Požega

t. (034) 638 400

f. (034) 638 374

e. HZZ.Pozega@hzz.hr

www.hzz.hr

CENTAR ZA PODRŠKU I RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA DELFIN

Braće Radić 13

34550 Pakrac

t. (034) 411 780

e. delfin-zamir@gmail.com

www.delfin-pakrac.com

POSREDNIČKA TIJELA:

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE

Ured za udruge

e. info@uzuvrh.hr

www.uzuvrh.hr

NACIONALNA ZAKLADA ZA RAZVOJ CIVILNOGA DRUŠTVA

e. zaklada@civilnodrustvo.hr

www.zaklada.civilnodrustvo.hr

Više informacija o EU fondovima:

www.strukturnifondovi.hr

NADI BOJU U SVAKOM DANU

Europska unija
Ulaganje u budućnost